

Majsai Tamás
Az Ungváry-ügyhöz

L. évfolyam 25. szám, 2006. június 23.
Élet és Irodalom

Levél negyvennégy tiltakozó történészhez

Kedves Kollégák!

Két, ellentmondónak tűnő megállapítással szeretném kezdeni. 1) Ungváry Krisztián súlyos hibát követett el. Kétszeresen is. 2) Ungváry Krisztián rosszul tette, hogy a leveletekre adott reakcióját elhamarkodta, és Nektek címzett sajnálkozásának, vádjaitokat végül is elfogadó önkritikájának adott hangot [Előzmények: Ungváry Krisztián: A beszervezés és az útibeszámoló - Tudósok az állambiztonság célkeresztjében, ÉS, 2006/20.; Nyílt levél Ungváry Krisztiánhoz - a történészi tisztességről, ÉS, 2006/21. - a szerk.] Igyekszem szempontjaimat megmagyarázni.

Előrebocsátom, hogy elsősorban azért szólok meg e vitában, mert úgy ítélem meg, hogy ez az ügy sokkal több egy történész kolléga vitatható eljárása elleni tiltakozásnál. A konfliktus ugyanis elemi erővel sűríti magába a közelmúlt eseményeinek egyik emblemizálódott kérdéséről való gondolkodásunkat, a múlt mindannyiunkat érintő örökségéhez és annak feldolgozásához való kollektív viszonyunkat. Olyan összefüggéseket érint, amelyekről feltétlenül kell és érdemes beszélnünk.

Ungváry Krisztián kutatásai alapján feltárta, hogy Szita László történész besúgó volt, és mint spicli kedvezőtlen megnyilatkozásokat tett barátaira. Ezen a tényen semmit nem változtat az, hogy "nyilvános" magánemberként Szita László szeretetre méltó, kedves ember benyomását keltette. (Erre még visszatérnék.) Röviden mindenesetre szögezzük le, hogy Szita László hálózati tevékenysége menthetetlen. Ezt minimális erkölcsi érzékkel mindenki így gondolja. Természetesen Ti is. Szögezzük le továbbá azt is, hogy a történelem és a történeti összefüggések megértéséhez és megismeréséhez minden dokumentumra soha nincs szükség. Így van ez általában a titkosszolgálati vagy hálózati tevékenység esetében is. Bizonyos mozzanatoknak egy adott ügyet érdemileg árnyaló tartalma elenyésző jelentőségű, sőt, ismertetésük fölösleges és redundáns is lehet. Ennél is fontosabb azonban az, hogy a megismerhető tényeknek a jelentősége adott esetben összehasonlíthatatlanul szerényebb ahhoz a kárhoz képest, amelyet okozhatnak. Ilyen elemek voltak Ungváry Krisztián közlésében azok a rövid részek, amelyeket akkor is kívánatos lett volna mellőznie, ha eljárása ellen szigorúan jogászai szemmel nézve nem emelhetünk kifogást, és ha Szita László életútjának bizonyos eseményei egyébként releváns hozzájárulást jelenthetnek múltunk összefüggéseinek mélyebb megértéséhez. Érzékeltetik például azt, hogy az állambiztonsági tevékenységnek milyen elképzelhetetlenül meghitt légköre alakulhat ki spicli és tartói között, vagy azt, hogy hová lehetett süllyedni a hálózati együttműködés útvesztőiben.

Szita László és családja emberi méltóságára tekintettel (nem az ő kollektív bűnösségük gondolatának óvatos elutasítása céljából, hiszen ezt felnőtt emberek között badarság lenne még feltételezni is, hanem az érintettek legmélyebb érzelmeinek megsértését kerülendő) Ungváry Krisztián választhatta volna a tényfeltárásnak egy tapintatosabb, és célját így is elérő megoldását. Szilárd meggyőződése éppen ezért az, hogy elkövetett felszínessége és aránytévesztése folytán Ungváry Krisztián akkor járna el példaszerűen, a történészi etikát magas felelősségtudattal magáénak valló humanistaként, ha minden félresandítás és magyarázkodás nélkül - nem áttételesen, nem a tiltakozás aláíróihoz címzett sorokból kihámozható langymeleg megoldással - bocsánatot kérne Szita László családjától. Ugyanilyen egyértelműen szeretnék azonban annak a meggyőződésnek is hangot adni, hogy Ungváry Krisztián "csak" ezért tartozik felelősséggel és bocsánatkéréssel. Semmiképpen nem azért, amiről a Ti leveletek szól. Annál is inkább, mert érvelések és mondanivalók alapján Ungváry felelősségre vonásában Szita László családjának sérelme csak nagyon másodlagosnak tűnik. Nem tudok ugyanis szabadulni attól a benyomástól, hogy leveleteket elsősorban olyan arctalan és fortyogó indulatok vezérlik, amelyek mibenlétéről még csak hipotéziseket sem szeretnék megfogalmazni, de amelyeket nagyon nem próbáltatok meg tisztázni sebtében papírra vetett kifogásaitok aláírása előtt. Ha nem így lenne, akkor Ungváry etikailag valóban vitatható, sőt akár komoly ellenérzés tárgyává is tehető eljárása, illetve az Élet és Irodalom bizonyos felszínessége miatt (ez utóbbit azonban, számomra sokat mondóan, szóba sem hozzatok!) emelték volna fel szavakat. A magam részéről például nagyon hiányoltam, olvasóként és

szerzőként egyaránt, hogy e máskülönben igen etikatudatosan szerkesztett, és rendkívüli érdemekkel rendelkező orgánus a bekövetkezett szerencsétlen helyzetben nem tanúsított sokkal több megértést Szita László most véltlenül szenvedő és szégyenkező családjának fájdalma iránt, és Disztlné Szita Gabriella ennek kifejezést adó levelére (Tisztelt Főszerkesztő Úr!, ÉS, 2006/21.) nem egy együttérzőbb, személyesebb hangvételű válasszal reagált. Ti azonban nem igazán ezzel a kérdéssel foglalkoztok. Nem arra figyeltok, amit szinte kötelességetek is lenne - és nemcsak Nektek, hanem a történésztársadalomnak magának, sőt a közéletért felelősséget érzők szélesebb körének is - szóba hozni. Nem ugyan Ungváry és az ÉS elítélése céljából (hiszen veszélyesen keskeny az ösvény a "valóságkép" bemutatásának és a méltányosság gyakorlásának Szküllája és Kharübdiszé, e két egyszersmind erkölcsi imperatívusz között), hanem a méltatlan helyzetbe került család felkarolása végett; a humánus tapintat emberi mértéke melletti szenvedélyes kiállás, a szakmai tisztesség őrzésének jegyében; a történészi etika, a közéletben és a múlt feltárásában alkalmazott beszéd és közgondolkodás minél alkalmasabbá tétele érdekében. Ám térjünk vissza Ungváryhoz.

A nála olyannyira hiányolt történelmi mérlegelést, a körülmények elemzését (mert Ungváry úgymond nem mutatja be körültekintő aprólékossággal Szita László "pályáját, sem szakmai teljesítményét") például különösen is kíváncsi volt volna legalább Magatokra nézve kötelezőnek tekinteni. El lehetett volna mondanotok azt, hogy Ungvárytól ugyan érzékenyebb, felelősségteljesebb eljárást vártatok el, de a megbicsaklás egy mindenképpen fontos munkát végző, tisztességes szándékú kolléga olyan botlása volt, amelyet tudatosan sértő szándékkal nemcsak nem akarhatott elkövetni (és amelyet bármelyikőnk elkövethetne), de minden okotok megvan annak feltételezésére is, hogy figyelmeztetéseket meg fogja szívlelni. Természetesen vélekedhettek úgy is, hogy Ungváry durva hibát követett el. Ekkor azonban azt kellett volna elmondanotok, hogy véleményetek szerint konkrétan miben is vétett Ungváry, és hogy miben látjátok Ti radikálisan másként a közelmúlt kérdéseinek megtárgyalásában követendő gyakorlatot, a múlttal való szembesülés és szembesítés feladatát, röviden, a történészek kutatásetikai felelősségét. Továbbá! Amennyiben nyílt leveletekkel valóban komoly aggodalom vezetett volna Benneteket, akkor elmondjátok azt, hogy a II. világháború utáni rendszer titkosszolgálati mechanizmusainak megismerésére irányuló igyekezet olyan embrionális állapotban van, amely a sajátos társadalmi-politikai helyzet folytán nemcsak eljárási lehetőségeit nem érti, értheti még megnyugtatóan, de egyenesen ellenszélben is zajlik. Elmondhattátok volna azt, hogy a ránk nehezülő elmúlt fél évszázad történetének megismerése, benne az állambiztonsági tevékenység még ma is erősen homályban lévő tényeinek feltárása mennyire fontos szegmense közösségi mentálhigiénénknek, társadalmi felnőttégünknek. El lehetett volna mondanotok azt, hogy nagyon szégyellitek Magatokat Ungváry és az ÉS helyett is. Ismétlem. Nem ellenükben és a kárukra, hanem értük és a szolgálatuk megbecsüléseképpen. Ennyi együttérzést, az együvé tartozás kinyilvánításának ezt a gesztusát minimális tárgyilagosság esetén is megkaphatták volna Tőletek. (Külön is szeretném hangsúlyozni, hogy az ÉS mennyire elkötelezett és szinte egyedülálló szolgálatot vállal immár évek óta ennek az ügynek a komolyan vételért, a közösségi lelkiismeret ében tartása és a közösségi megtisztulás érdekében, és hogy mintegy tíz év alatt először követett el ilyen hibát.) És tehetnétek volna, sőt, kellett volna, hogy tegyétek mindezt annak a nagyon fontos problémának a közös vállalásaként és megértéseként, mintegy a történelem közös terheként (és tehát nem egy ellenkollegiális átokmondásnak tűnő szűkkeblűség jegyében), hogy a jelen véltlen áldozatainak védelme éppoly kötelessége a felelős közéletiségnek és

gondolkozásnak, mint a múlt áldozatainak rehabilitálása, az áldozatok félresandítás nélküli (legalább így utólagosan megadott) védelme. Mert bármennyire hangsúlyozzátok is a kutatás iránti elkötelezettségeteket, most mégis a kutatót támadjátok, holott a fenntartás és kétely nélkül felvállalható feladat ebben az ügyben mégiscsak a jelen áldozatainak védelme lenne.

Van azonban egy különösen furcsa szakasza leveleteknek, amely végképp nem enged szabadulnom attól a benyomástól, hogy az elkövetett botlás csak alkalom volt Számotokra egy nemszeretem kolléga nyilvános rendre utasításához, szinte már mitikus bűnbeesőként való megbélyegzéséhez. Arra gondolok, amikor egyszerűen csak kijelentitek, hogy "Ungváry - már nem először - nem tudni, mitől késztette, a mindenen felett álló erkölcsbíró szerepében tetszelegve, napi politikai érdekek szolgálatában akar ítéletet mondani élők, sőt immáron védekezni nem tudó halottak felett is." Miről beszéltek? Ha Ungváry már sokszor elkövetett valami nem jót, akkor miért nem szóltatok korábban is? De még inkább, miért nem mondjátok meg legalább most, konkrétan és egyértelműen, hogy mi baj is van vele? Igen, sejtettek valamit. "Bíróskodik" Ungváry! Na de könyörgöm, miben és mivel, és ráadásul visszaeső módon! A család fájdalmas sérelme - kötelességünk lenne újból és újból hangsúlyozni - a történelem velük is közös, velük együtt vállalandó terhének mindannyiunkat érintő feladata. De milyen külön szabályt, erkölcsi, etikai, szakmai normát, konszenzust sértett meg Ungváry? Mitől vált ilyen súlyosan elítélendővé? Nem gondoljátok, hogy az ilyen, alapvetően légüres térben odavetett megjegyzések csak tovább erősíti azt a szerencsétlen benyomást, hogy nem igazában a Szita család emberi fájdalmai háborítanak fel Benneteket? Nem szólva arról, hogy leveletek első változata még azzal járt körbe, hogy tettével Ungváry "önmagát zárja ki a történészek köréből". (Ezt aztán valahogy visszavontátok. Ungváry válasza viszont még az első verziót olvasva készült.) Végiggondoltátok egyáltalán az előbbi mondatot? A történészi hivatás többek között nem éppen arról szól, hogy valaki a múltban élőkhez kapcsolódó eseményekkel foglalkozik, és a történelemben élt, szerepelt, felelősséggel járó döntéseket hozó személyek cselekedeteit értékeli, értelmezi? Hogy a múlt perszonális és transzperszonális eseményeinek bemutatásával egyszersmind olyan alternatívákat vázol fel (a múltban sem egyedül lehetséges opciókként), amelyek befolyással vannak a jelenről való gondolkodásunkra, a múlt értékes, vagy éppen határozottan értéktelen örökségeinek mérlegelésére? Vagy Ti talán légüres térben végzitek múltlemezéseket, és az Általatok kutatott, vizsgált események szereplőit immunitást garantáló, speciális önvédelmi eszközökkel is felruházzátok? De miért is kellene számukra külön védelmi-védekezési feltételekről gondoskodni? Van-e vajon abban külön is védeni való, hogy valaki történészként, közvélemény-formáló, közéleti személyként hosszú éveken át besúgta társait? De ha már védekezés! Nem lett volna talán éppen elég módja erre Szita Lászlónak? Komolyan gondoljátok, hogy másfél évtizedet kevésnek, mi több, a lehetőség megvonásának lehet tekinteni ahhoz, hogy valaki szembenézzen önmagával, és nyilvánosan elnézést kérjen, és esetleg elmondja, hogy igen, volt egy szakasza életének, amelyet egykor felszínes vagy komoly okból vállalhatónak, vállalandónak érzett, de ezt ma már szégyelli, hibásnak, problematikusnak ítéli. Legalább azért, mert mások spiclijévé válni az emberi civilizáció mindig is kitüntetetten megvetett viselkedésformája volt.

És akkor végül, nem éppen a feltárt információ az, amelyet eddig nem tudhattak Szita László legjobb barátai sem, és amit most - sajnos, ki kell mondanom, miután soraitok nem igazán győznek meg az ellenkezőjéről - Ti valahol mégis inkább elrejténétek, és közben pedig ténytiszteletből vizsgáztatjátok Ungváryt? Nem tartjátok legalább így utólag inkább

sajnálatosnak azt, hogy tisztességtelennek tüntették fel őt? (Ezért is volt kár, nagy kár, és ez volt Ungváry második hibája, hogy fellépések nyilván meglepő, és nem kellő mérlegelése nyomán szinte önvádolóan - "belátom" - védekezett képtelen szemrehányások hallatán.) Hogy rágalmozott volna? Kit? Miben? Hivatkoztok az élőkre is, akik érvelések szerint szintén nehéz helyzetbe kerülhetnek (ti. a következőkben) az Ungváry-féle kutatások nyomán. Na de hogy is? Ők talán csak meg tudják magukat védeni, ha már volt erejük a nem kis képességet igénylő spicliskedésre, és volt és van erejük annak legalább másfél évtizeden át történő elhallgatására, és ki tudja még meddig való takargatására. Nem gondoljátok, hogy Ungváry "döntőbírókénti" és más jelzőkkel való pellengérre állításával egy olyan gnosztikus mítosz kialakulásához, egy nagyon súlyos mentális zavar történelmi legitimálásához, az árulkodás iránti elutasítás struktúráinak meggyengítéséhez járultok hozzá (éppen ti, a történészek!) ebben az önismeretre egyébként sem sok oldalról bátorított országban, amelynek a lényege az, hogy elvégre mindig is így volt, nem is olyan súlyos ez, és mintha itt embereket egyszerűen agyonverték volna, ha nem fogadják el a különféle előnyök formájában rájuk váró jutalmakat? Nem arról a néhány - és egyre inkább az a sejtésem, hogy igen-igen nagy kisebbségben lévő, és különösen nem a 70-es években működő - honfitársunkról beszélek, akik a rájuk mért élet mögötti metafizikai arcátlanság folytán legalább tőlünk meg kell, hogy kapják a "bűntelenné" nyilvánítás kegyelmi kárpótlását, hanem (nagyon egyszerűen szólva) a gerinctelenekről. Azokról, akik maguk is tevőleges részesei annak, hogy ez az ügy ma is ott tart még, ahol. Egyébként nem vitatom el jogukat sajátos választásukhoz, és tényleg nem haragszom rájuk. (És azt sem tartom kizártnak, hogy voltak, akik valamilyen mércéhez képest "vállalhatón" járták végig ezt a furcsa életutat, és ma is annak tartják. De akkor miért nem állnak helyt értékrendjük mellett?) Ám hogy külön védeni is kellene őket azzal szemben, aki döntésükről most áldozataikat és addigi tisztelőiket tájékoztatja? Ha igen, akkor nem először és másodszor is a miattuk súlyos válságba jutókat? És persze őket is, ha önmaguk feletti kétségbeesésükben igénylik ezt. De Ungváry Krisztiánt is, a most Általatok megbélyegzettet!

Természetesen nemcsak lehetséges, de egyenesen szép dolog is, hogy szeretünk valakit. Ebben az esetben azonban nem az lenne most Részetekről a dolgok inkább logikus erkölcsi rendje, hogy a tények nyilvánosságra hozatalát elvégző kutatótárs elleni támadás helyett a szeretet szolgálatát gyakoroljátok a szeretett megtévedővel szemben? Például azzal, hogy kinyilvánítjátok, hogy Szita László ugyan már nem tud bocsánatot kérni, Ti azonban coram deo et publice kijelentitek, hogy megbocsátotok neki, és lelkiismeretetek szerint erre kéritek más barátaitokat, az őt korábban szeretőket, és a közvéleményt is, mert nem tudtok nem hangot adni annak, hogy a szeretet soha el nem fogy? (I. Korinthus 13.)

Barátsággal:

Majsai Tamás